

4. Адвокація і лобіювання. Правозахисний фонд «Розвиток». URL: <https://rozvitok.org/advokaciya-i-lobiyuvannya/>.

5. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

6. Міжнародна адвокація – зустрічі в ООН та Вашингтоні. Альменда. 12.06.2023. URL: <https://almenda.org/mizhnarodna-advokaciya-zustrichi-v-onn-ta-vashingtoni/>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-6>

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Волохов Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,

докторант відділу теорії держави і права,

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

В умовах війни питання дотримання принципу верховенства права та забезпечення прав і свобод людини ускладнюються. З одного боку, держава має право вживати всіх можливих заходів для відсічі збройної агресії, забезпечення правопорядку та захисту своїх громадян, що апіорі вимагає обмеження прав і свобод останніх. З іншого боку, такі обмеження не повинні бути надмірними та не повинні порушувати основні права людини [1, с. 102].

Обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб є важливим та, ймовірно, вирішальним фактором, що визначає особливості формування та реалізації законодавства під час дії правового режиму воєнного стану. Як справедливо зазначає С. Церковник, в умовах воєнного стану виникає дилема між забезпеченням безпеки та дотриманням принципу верховенства права [1, с. 103].

У зарубіжній практиці сформувалися різні моделі конституційного обмеження прав і свобод. У результаті аналізу чинних правових джерел в зарубіжних країнах І. Хила виокремлює такі три їх моделі:

- 1) встановлюється перелік тих прав, які можна обмежити;
- 2) встановлюється перелік тих прав, які обмежити не можна;

3) вказується, що обмеження можливі, але перелік прав, які можуть / не можуть бути обмежені не закріплюється, натомість, є відсилка до спеціального нормативного акту [2, с. 5].

Конституція України дозволяє обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, але вказує, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Основного Закону.

Проте Конституція фактично не передбачає спеціального порядку для обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану. При цьому, питання механізму запровадження таких конституційних обмежень розкривається у ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» де вказано, що в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Так, у п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 передбачено, що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». При цьому, окремі конституційні права згідно Конституції України мають обмежуватись виключно законом. Наприклад, у статті 33 Основного Закону, передбачене загальне правило згідно з яким обмеження права вільно залишати територію України можуть встановлюватись лише законом.

Р. Чорнулицький з цього ж приводу стверджує, що аналіз правових механізмів України та міжнародного досвіду демонструє, що обмеження прав повинні бути чітко обґрунтованими, тимчасовими та мінімально інвазивними. Забезпечення прозорості дій влади та посилення співпраці з міжнародними організаціями допоможуть зберегти довіру громадян і міжнародну підтримку. Гармонійне поєднання внутрішніх правових заходів та міжнародних стандартів, вважає вчений, є найефективнішим підходом до захисту прав людини під час воєнного стану [3, с. 153].

Міжнародні стандарти у сфері обмеження прав і свободи людини і громадянина формують окрему групу міжнародних стандартів в галузі прав людини, які містяться в численних положеннях актів та конвенцій

ООН, Ради Європи та інших міжнародно-правових актів в галузі прав людини. Ціла низка цих міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України [4, с. 31].

Міжнародно-правові акти про права людини дозволяють обмежувати права і свободи як в умовах звичайного (нормального) правопорядку, так і при введенні будь-якого особливого правового режиму (надзвичайний стан, військовий стан, стан облоги та ін.). Договірні умови щодо обмеження прав і свобод людини містяться у ст. 2, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 29 Загальної декларації прав людини, ст. 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25 Пакту про громадянські та політичні права, ст. 2, 4, 5, 8 Пакту про економічні, соціальні та культурні права та навіть у ст. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Окремі стандарти були сформовані у практиці ЄСПЛ та моніторингових звітах ОБСЄ, які також передбачають умови та підстави для обмеження прав людини національним законодавством.

Загальний аналіз різних міжнародних документів свідчить, що міжнародні стандарти щодо обмеження права і свобод людини і громадянина зводяться до наступного:

1. Обмеження прав людини у законодавстві повинні здійснюватися з чіткою метою (захист прав і свобод інших осіб, інтереси державної безпеки, підтримка правопорядку, запобігання безладу та злочинам, охорона здоров'я та моральності населення).

2. Будь-які обмеження конвенційних або передбачених нормами міжнародного права прав мають встановлюватися законом. Це гарантує відсутність свавільності цього державного рішення. Вимога про їхнє встановлення на основі закону передбачає також, що такі обмеження «санкціонуються» легітимним законодавцем, обраним народом. Експерти ОБСЄ визначаючи ознаки якісного законодавства наголошують, що будь-яке обмеження державою прав людини та основоположних свобод має бути встановлено за допомогою саме первинного законодавства [5, с. 11], яке приймається парламентом.

3. Обмеження прав і свобод людини мають бути пропорційні (обґрунтовані) щодо цілей, заради яких вони запроваджені.

4. Не можна обмежувати права та свободи людини шляхом дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, національності, соціального походження, віросповідання, майнового стану, приналежності до національних меншин та інших ознак.

5. Деякі права і свободи обмежувати державам не можна за жодних обставин (право на життя; заборона рабства; заборона катувань, нелюдського поводження; право на захист порушених прав і свобод; право не бути позбавленим волі за невиконання договірних зобов'язань).

6. Обмежувати деякі права і свободи можна лише шляхом денонсації міжнародного договору або додаткових угод до нього¹. Наприклад, норми міжнародного гуманітарного права передбачають мінімальний захист цивільного населення під час військових дій, а отже відступлення від таких норм державами можливе лише після припинення для них чинності таких міжнародних договорів із відповідними репутаційними втратами.

7. Можливість обмеження прав певної професійної або соціальної групи осіб без їх дискримінації, наприклад, військовослужбовців, співробітників поліції, іноземців за певних умов законом. Досить важливу роль в цьому відіграє рішення ЄСПЛ від 20 травня 1999 року у справі «Реквенї проти Угорщини» (Rekvényi v. Hungary) (заява № 25390/94).

8. В умовах особливого правового режиму (надзвичайний стан, військовий стан тощо) деякі права і свободи можуть додатково обмежуватися законом (право на фізичну свободу), проте щодо окремих прав і свобод додаткові обмеження неприпустимі (право на життя, свобода віросповідання).

Отже, обмеження прав і свобод людини навіть в умовах війни вимагає від держави належного обґрунтування, дотримання Конституції та врахування міжнародних стандартів. Водночас міжнародні стандарти щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина передбачають, що будь-які такі обмеження мають встановлюватися виключно законом, а державам заборонено обмежувати право на життя; заборону рабства; заборону катувань та нелюдського поводження; право на захист порушених прав і свобод; право не бути позбавленим волі за невиконання договірних зобов'язань тощо. Також, державам не можна обмежувати права та свободи людини шляхом дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, національності, соціального походження, віросповідання, майнового стану, приналежності до національних меншин та інших ознак. При цьому, обмежувати деякі права і свободи, які, наприклад, передбачені нормами міжнародного гуманітарного права, можна лише шляхом денонсації міжнародних договорів або додаткових угод.

¹ Наприклад, заздалегідь плануючи збройний напад на Україну та намагаючись уникнути міжнародних зобов'язань щодо захисту жертв війни, росія ще у 2019 році відкликала заяву, яка була зроблена СРСР при ратифікації Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол 1), прийнята у Женеві 8 червня 1977 року, відповідно до пункту 2 статті 90 названого Протоколу. Див. Росія вийшла з Женевської конвенції щодо захисту населення під час міжнародних збройних конфліктів URL: https://lb.ua/world/2019/11/22/442950_rossiya_vishla_zhenevskoy_konventsii.html

Література:

1. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 10. С. 100-104. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303011/295030>
2. Хила І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід: дис ... доктора філософії з галузі знань: 08 Право за спеціальністю 081 Право. Ужгород, 2021. 235 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/41360>
3. Чорнолуцький Р. В. Порушення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту* : зб. матеріалів наук. практ. конф. (м. Харків, 6 груд. 2024 р.). С. 150-153.
4. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., (м. Харків, 15 трав. 2018 р.). С. 30–34.
5. Керівництво з демократичного законотворення для вдосконалення законодавства. Бюро ОБСЄ. 2024. С. 11 200 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/d/570906.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-7>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Гавалешко П. С.

кандидат юридичних наук

*суддя Шевченківського районного суду м. Чернівці
м. Чернівці, Україна*

Колотило Марія Юрївна

*аспірант кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Соціальні мережі, зокрема такі глобальні платформи, як Instagram, Facebook і TikTok, виступають значущим об'єктом адміністративно-правового регулювання у сфері захисту персональних даних. У процесі функціонування вони здійснюють масову обробку персональної